

УДК 378.016:159.954:7.012

Євген Силко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та
методики мистецького навчання
Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т. Г. Шевченка

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО» ПЕДАГОГІЧНИХ ВУЗІВ НА ЗАНЯТТЯХ З КОМПОЗИЦІЇ

Стаття присвячена проблемі розвитку творчої уяви студентів на заняттях з композиції, удосконаленню методичної системи викладання композиції; аналізуються психологічні механізми уяви та роль художньої уяви у творчому процесі; розкриваються основні протиріччя між необхідністю розвитку творчої уяви як провідного компоненту творчих здібностей художника-педагога й відсутністю методичної системи розвитку творчої уяви засобами композиції.

Ключові слова: уява, творчість, композиція, художній образ.

Статья посвящена проблеме развития творческого воображения студентов на занятиях по композиции, совершенствованию методической системы преподавания композиции; анализируются психологические механизмы воображения и роль художественного воображения в творческом процессе; раскрываются основные противоречия между необходимостью развития творческого воображения как ведущего компонента творческих способностей художника-педагога и отсутствием методической системы развития творческого воображения средствами композиции.

Ключевые слова: воображение, творчество, композиция, художественный образ.

The article is devoted to the development of the students' creative imagination in the classroom composition, the improvement of the methodological training system of the composition; the psychological mechanisms of imagination and the role of artistic imagination in the creative process revealed the basic contradictions between the need for development of creative imagination as a leading component of the artist-teacher creative abilities and lack of methodological development of creative imagination by means of composition are analyzed.

Key words: imagination, creativity, composition, artistic image.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток нашої країни, розвиток ринкової економіки, особливості сучасного етапу науково-технічного прогресу обумовлюють творчий характер праці. В свою чергу це вимагає підвищення ефективності й якості навчання, виховання творчої активності та творчих здібностей у підростаючого покоління, що є важливою і необхідною умовою розвитку нашого суспільства. Це відповідальне завдання покликані вирішувати й вищі навчальні заклади художньо-педагогічного спрямування, оскільки образотворче мистецтво є одним з найважливіших засобів формування творчих здібностей людини та виховання його соціальної активності. Формування образного мислення, художньої уяви майбутніх учителів образотворчого мистецтва вимагає підвищення ефективності та якості підготовки фахівців для сучасної школи.

До числа недостатньо розроблених проблем підготовки вчителів образотворчого мистецтва в системі педвузів ми відносимо проблему формування їх творчої уяви на етапі навчання композиції. Ця проблема обумовлюється низкою специфічних проблем, що впливають із самого предмету «Композиція», так і визначених умов підготовки художників-педагогів у системі педвузів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи особливості композиційної навчально-творчої діяльності студентів, аналізуючи результати їх роботи, не можна не погодитися з тим, що людина, займаючись художньою творчістю, розвиває свою уяву в ключі специфіки мистецтва і діяльності, детермінованої образними уявленнями. Тому не випадково фахівці підкреслювали й підкреслюють значення розвитку творчої уяви, розвитку творчих здібностей людини [8; 9; 3; 4]. Так, механізм функціонування творчої уяви Т. Рібо розглядає як суб'єктивний синтез єдності трьох компонентів – розумового, емоційно-афективного та несвідомого, за допомогою яких будується ідеальний образ майбутнього реального продукту [7].

Проблема розвитку художньої уяви, творчих здібностей особистості засобами образотворчого мистецтва розглядалася вченими неодноразово у педагогічних дослідженнях. Об'єктивний підхід до цього питання передбачає вивчення спеціальної літератури у різних галузях знань: проблеми психології, загально-педагогічні аспекти, сучасні положення дидактики навчання, наукові праці з розвитку особистості засобами образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва, в тому числі засобами композиції.

Психологічні аспекти розвитку творчої уяви розглянуті у працях Л. С. Виготського, О. М. Дьяченко, Д. Б. Эльконіна, Л. Б. Єрмолаєвої-Томіної, А. В. Запорожця, В. В. Клименка, А. Матюшкіна, В. А. Моляко, Н. Н. Поддьякова, Я. А. Пономарева, С. Л. Рубінштейна, Б. М. Теплова, Д. Н. Узнадзе та ін. [1–2]. Особливе місце в творчому процесі більшість

авторів відводить уяві, оскільки вона інтегрує в собі емоційні і раціональні начала, всі пізнавальні процеси, поєднує зорово-образне сприйняття реальності з відтворенням і трансформацією його в пам'яті, побудовою моделі потрібного майбутнього.

Деякі педагогічні й методичні аспекти проблеми розвитку творчої уяви висвітлені у працях Д. Д. Алхімова, А. В. Брушлинського, Л. А. Венгера, А. С. Денисюк, А. Я. Дудецького, З. І. Ісагулова, Ц. П. Короленко, Л. С. Коршунової, О. О. Лустіна, В. С. Павлова, А. В. Петровського, Н. В. Пьянкової, І. М. Розет, І. В. Страхова та інші.

Мета статті: розкрити роль уяви у художній творчості та визначити можливі шляхи її розвитку на заняттях з композиції зі студентами спеціальності «Образотворче мистецтво».

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж століть поряд з малюнком, живописом і скульптурою композиція є однією з основних академічних дисциплін у системі художньої та художньо-педагогічної освіти. Заняття композицією найбільш плідно активізують уяву студентів у під час створення естетично цінних художніх образів у процесі творчої діяльності. Активна робота над образом сприяє розкриттю внутрішнього духовного багатства студентів, вияву їх індивідуальних особливостей та накопиченню творчого досвіду.

Аналіз психолого-педагогічної й методичної літератури показав, що сучасна методична система викладання композиції не володіє достатніми можливостями для активізації творчої уяви студентів. Удосконалення методичної системи викладання композиції є одним з найбільш перспективних напрямків у плані розвитку творчої уяви студентів. Колишні методи, що застосовувалися під час навчального процесу для розвитку творчої уяви студентів, не відповідають сучасним процесам в освіті. Виходячи з цього, можна констатувати існування протиріч:

– між потребою суспільства в інтелектуальних, різнобічно розвинених педагогах з базовою художньою освітою, що володіють розвиненою творчою уявою і недостатньою розробленістю у системі професійно-художньої підготовки науково-методичних підходів та відповідного забезпечення цього процесу на основі такої дисципліни як композиція;

– між необхідністю розвитку творчої уяви як провідного компоненту творчих здібностей художника-педагога й відсутністю методичної системи розвитку творчої уяви засобами композиції [5].

Питання про місце і характер уяви у творчості художника належить до найбільш складних і суперечливих. Багато чого залишається не до кінця з'ясованим, і перш за все те, як організується підготовча робота творчої уяви, яким чином художник нагромаджує елементи життєвого матеріалу, з яких згодом виникає художній твір. Образ, ситуація, неочікуваний варіант компоновки виникають у голові художника як кінцевий результат

узагальнень великої кількості вражень, пропущених через емоційну сферу творчої особистості. Лише в такому випадку вони можуть здійснити емоційний вплив на глядача.

Як і мислення, уява виникає у проблемній ситуації. Якщо проблемна ситуація повністю визначена і в процесі усвідомлення перетворюється в означене завдання, то хід його розв'язання підпорядкований переважно законам мислення. Якщо ж проблемна ситуація є недостатньо визначеною, то вихідні дані важко піддаються точному аналізу. В цьому випадку на допомогу приходять уява. Чим точніше описана ситуація, тим менше простору для фантазії. Таким чином, цінність уяви в тому, що вона, доповнюючи ситуацію, дозволяє прийняти рішення та знайти вихід з положення навіть при відсутності належної повноти знань для мислення [6]. Отже, однією з причин виникнення уяви у людини є необхідність існувати й діяти у середовищі з неповною інформацією.

Таке середовище, де формується проблемна ситуація шляхом обмеження вихідної інформації, виступає однією з основних художньо-педагогічних умов для розвитку творчої уяви студентів на заняттях з композиції. Таким чином, завдання педагога на етапі постановки завдання – створити творчий імпульс в якості каталізатора процесів художньої уяви особистості.

Виходячи з того, що уява – це відображення реальної дійсності у нових незвичних зв'язках і поєднаннях для створення образів уяви варто використовувати певні художньо-педагогічні *прийоми*. В основу цих прийомів ми поклали психологічні механізми уяви, спрямувавши їх на формування відповідних художніх образів.

Прийом *комбінування* – це не просто переміщення чи перегрупування елементів, не механічне поєднання сторін різних об'єктів, а результат складної аналітико-синтетичної діяльності, в ході якої істотно перетворюються й самі елементи, з яких будується новий образ [6]. В результаті цього одержується не просто нове поєднання обраних елементів, а єдиний новий образ, у якому окремі елементи не механічно складено, а перетворено й узагальнено. Наприклад, при вивченні теми «Композиція натюрморту», студентам пропонується скомбінувати натюрморт «Чайна фантазія» на основі наявних у майстерні предметів посуду та драпування. А в якості композиційного центру обрати (придумати) десерт, що за змістом чи формою відповідав би загальному образу натюрморту. Іншим варіантом застосування прийому комбінування є завдання колективної форми «Один за всіх, всі за одного». Це завдання виконується у контексті теми «Шарж» і являє собою збірний портретний образ групи, що включає у себе деталі обличчя різних людей.

Прийом *агломінації* – сполучення елементів і властивостей, які у повсякденному житті не поєднуються [6]. Цей прийом ми пропонували студентам застосовувати у контексті творчих завдань: «Дивна еволюція»

(комбінування елементів флори та фауни), «Технічна революція» (комбінування предметів несумісних за формою та призначенням) тощо. Тут варто підкреслити, що ці образи мають створюватися не на основі механічного склеювання уявлень, а на основі їх свідомої переробки.

Прийом *акцентування* – свідоме підкреслення тих або інших рис. У результаті перетворюється увесь образ, набуваючи іншого звучання. Одним із видів акцентування є зміна пропорцій окремих сторін об'єкта, якого зображають. Цей прийом студенти використовують при зображенні дружніх шаржів у процесі вивчення теми «Шарж».

Прийом *схематизація*. Якщо в процесі створення образу уявлення, з яких він будується, відмінності стираються, а риси схожості виступають на перший план, то такий прийом називається схематизацією [6]. За його допомогою створюються різноманітні декоративні орнаменти, елементи яких взяті, наприклад, з рослинного світу. Під час вивчення розділу «Композиція у декоративно-прикладній творчості» студентам пропонується створювати авторські декоративні мотиви шляхом використання прийому схематизації (стилізації). За основу беруться реальні природні форми.

Висновки і перспективи. Композиція як навчальний предмет має виняткові можливості для розвитку творчості, творчої уяви майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Усі завдання тут покликані активізувати саме продуктивну уяву з метою створення унікальних, креативних художніх образів. Успіх у творчому розвитку своїх учнів може забезпечити лише вчитель, який обізнаний із механізмами розвитку творчої уяви, із відповідними технологізованими методиками й прийомами. Харизматичний лідер творчого колективу – це особистість, яка неодноразово переживала найвищий кульмінаційний творчий стан – натхнення. Запропоновані нами прийоми розвитку художньої уяви та завдання, що створені на їх основі допоможуть забезпечити відповідні педагогічні умови для переживання студентами стану найвищого піднесення, коли пізнавальна й емоційна сфери поєднані й спрямовані на розв'язування творчої задачі.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є удосконалення методичної системи викладання композиції шляхом напрацювання відповідної системи методичних прийомів, в основу яких будуть закладені психологічні механізми уяви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боровик О. В. Развитие воображения : методические рекомендации / О. В. Боровик. – М. : ООО «ЦГЛ «Рон», 2000. – 112 с.
2. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – М. : Эксмо-Пресс, 2004. – 367 с.
3. Игнатъев Е. И. Воображение и его развитие в творческой деятельности

- / Е. И. Игнатъев. – М. : Знание, 1968. – 30 с.
4. Коваленко В. А. Творчество как ценность. Философия природы / В. А. Коваленко. – М. : Наука, 2005. – 239 с.
  5. Ломаева Н. Н. Формирование образного мышления студентов художественно-графических факультетов педагогических вузов на занятиях композицией : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Наталия Николаевна Ломаева. – М., 1998. – 187 с.
  6. Палагина Н. Н. Воображение у самого истока: психологические механизмы формирования / отв. ред. А. А. Брудный. – Бишкек : Илим, 1992. – 123 с.
  7. Рибо Т. А. Творческое воображение / Т. А. Рибо. – СПб. : Типография Ю .Н. Эрлихъ, 1901. – 327 с.
  8. Творчість у контексті розвитку людини : матеріали міжнародної наукової конференції : Ч. 2., (Київ, 23–24 трав. 2003 р.) / Асоц. «Новий акрополь» [та ін.]. – Київ: Зірка, 2003. – С. 42–43.
  9. Шрагіна Л. І. Проблема психологічної природи уяви / Л. І. Шрагіна // Науковий вісник Одеського нац. ун-ту. Том 15. Вип. 11, Ч. 2. Психологія : зб. наук. пр. – Одеса : ОНУ, 2010. – С. 156–164.